

УДК 721/728:7.04

С.І. Понкало,

*аспірант кафедри дизайну та основ архітектури
Національного університету “Львівська політехніка”*

ПРИНЦИПИ ТА ПРИЙОМИ ЗАСТОСУВАННЯ АРХІТЕКТУРНОГО ДЕКОРУ НА БУДІВЛЯХ ЛЬВОВА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Анотація: на основі натурних обстежень, бібліографічного матеріалу, а також завдяки статистичному та порівняльному аналізу було визначено основні принципи та прийоми застосування архітектурного декору на сецесійних будівлях Львова.

Ключові слова: сецесійні будівлі Львова, принципи та прийоми, архітектурний декор.

Постановка проблеми. Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. у Львові, художні форми сецесійних будівель набувають надзвичайної орнаментальної насиченості та пластики. Кожен архітектор створював умовну власну неповторність деталей сецесійних будівель. Надзвичайно великий спектр питань досліджено в архітектурі львівської сецесії. Проте до сьогодні залишається актуальною проблема пошуку принципів та прийомів застосування архітектурного декору на будівлях Львова кінця ХІХ – початку ХХ ст. В статті завдяки натурному дослідженню, опрацюванню бібліографічного матеріалу та за допомогою статичного та порівняльного аналізу було визначено основні прийоми та принципи застосування архітектурного декору на сецесійних будівлях Львова.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день існує велика кількість публікацій та монографій, присвячених стилю модерн та сецесії. Більшість авторів, які торкалися проблеми вивчення архітектурного стилю модерн в світі, в Україні, та зокрема періоду сецесії у Львові, досліджували зазвичай загальні аспекти або конкретні об'єкти. В монографії дослідниці Є. Кіріченко [10] є ґрунтовно розглянуто стилістичні, композиційні особливості та деякі принципи, та прийоми застосування архітектурного декору на будівлях стилю модерн. У багатьох публікаціях та монографіях вітчизняних авторів розглядаються питання українського модерну та сецесійних будівель Львова, зокрема витoki, становлення стилю, висвітлюються стилістичні, композиційні особливості та загадуються принципи застосування архітектурного декору. Серед авторів, які торкнулися згаданих проблем, зазначимо праці В. Чепелика, Г. Хорунжа, І. Жука, О. Сільник, Т. Казанцевої, Ю. Бірюльова та Ю. Івашко. Окрім того автором досліджено портали

сецесійних будівель Львова [4], сучасний стан та проблеми збереження архітектурного декору [5], створена типологія архітектурного декору [11] тощо.

Мета статті. Визначити принципи та прийоми застосування архітектурного декору на сецесійних будівлях Львова кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. На основі натурних обстежень, статистичного та порівняльного аналізу було визначено основні принципи та прийоми застосування архітектурного декору на сецесійних будівлях Львова, а саме: принцип трансформації і модифікації; принцип розташування архітектурного декору; принцип “зсередини на зовні” або принцип “цілісності”; принцип “новаторства”; принцип стилістичної залежності, а також прийоми стилізації архітектурного декору, прийом натуралістичного зображення та композиційні прийоми.

Принцип трансформації і модифікації архітектурного декору.

Проаналізувавши сецесійні будівлі Львова було визначено принципи трансформації і модифікації архітектурного декору: а) **у формах:** *віконні та дверні отвори* набули складних криволінійних конфігурацій (вул. Григоренка, 2-4, вул. К. Левицького, 14-16, вул. Руданського, 3, пр. Шевченка, 4) на відміну від попередніх стилів (ренесансу, бароко, історизму) у яких використовуються переважно прямокутні та аркові отвори вікон та дверей (вул. Скельна, 5 та ін.); *в балконних огороженнях*, порівнюючи огороження сецесії та історизму, очевидно є різниця, перш за все в технології виготовлення, в розрізі стержні огорожі, в історизмі є квадратні, прямокутні рідше круглі (вул. Глибока, 5), а в сецесії – плоскі (вул. Курбаса, 5); *в ордерних формах* – якщо в історизмі відбувається повернення до ордерної системи попередніх стилів, де використовується класичні ордери (композитний, іонічний, коринфський, пр. Свободи, 15), тоді як у сецесії повне перетворення, переосмислення ордеру, залишається лише так звана “форма образу”, ордерної системи (наприклад використовують лопатки, пілястри, де замість капітелі форма віночка з стрічками, які оздоблюють тіло пілястри (вул. К. Левицького, 52, вул. Акад. Богомольця, 8), проте слід зазначити, що є випадки застосування на сецесійних будівлях неороманських колон, пілястр іонічного та доричного ордеру (вул. Котляревського, 17-19, пр. Свободи, 29); б) **в рельєфності декоративних елементів:** відбувається трансформація від об’ємної форми декору (ренесансу, бароко, історизму вул. Нечуя-Левицького, 21) до площинної форми в сецесії (вул. Городоцька, 45); в) **в декоративних мотивах:** рослинних, антропоморфних, зооморфних, геометричних (наприклад модифікація від історизму до сецесії в геометричних мотивах відбувається від простих прямолінійних форм та завитків (вул. Ген. Чупринки, 7), до складних

криволінійних, овальних форм (вул. Дорошенка, 15). Окрім цього трансформація і модифікація декору простежується у різних фазах розвитку сецесії, від ранньої періоду до пізнього, від більш пишної наповненості декором фасаду (вул. Акад. Богомольця, 6) до меншої, раціональної. Також на пізньому етапі зустрічається використання скульптурного декору (атлант, вул. Ген. Чупринки, 6).

Принципи розташування архітектурного декору на сецесійних будівлях.

На основі статистичного аналізу натурних досліджень сецесійних будівель Львова визначено принципи розташування архітектурного декору [10, с. 173], а саме: а) над входним порталом: - як замковий камінь (вул. Григоренка, 2-4), як рослинні мотиви ліпного декору (вул. Акад. Павлова, 1, 2; вул. Богуна, 5); б) над вікнами: - як сандрики (вул. Ген. Чупринки, 38, вул. Коновальця, 108, вул. Григоренка 2-4); як замковий камінь (вул. Бандери, 6; Григоренка, 2-4); як маскарон (вул. Ген. Чупринки, 38); як фризи (вул. Богуна, 7, вул. Глібова, 2, вул. Брюллова, 6); в) під вікнами: - як дзеркала; як геометричні мотиви ліпного декору (вул. Акад. Богомольця 6, 5, 4, 8, вул. Брюллова 4, вул. С. Бандери 6, 4, 2); г) між вікнами: - у вигляді фризу, дзеркал та ордерних форм (вул. Богуна, 7, Акад. Богомольця, 3, 4, вул. Коцюбинського, 8); д) на фризі між поверхами чи під карнизом (вул. Ген. Чупринки, 60, вул. Богуна, 7); ж) в декоруванні балконних огорож (вул. Городоцька, 45); є) в оздобленні аттика - у вигляді (керамічних плиток), маскаронів, рослинних мотивів (вул. Брюллова, 4, вул. Донцова, 12, 14); з) в оздобленні дверей у вигляді вітражів (вул. Нечуя-Левицького, 17-19).

Принцип “зсереди́ни на зовні” або принцип “цілісності”.

В кожній сецесійній будівлі була закладена нероздільність та узгодженість між основними функціонально-конструктивними елементами та художніми формами. Цільність виразно відтворюється у взаємодії тла і декору, площини і об'ємних деталей, об'єму і простору. Немає акцентованості граней, кутів, невловимість переходів, пластики ліній. Творці сецесії прагнули підкреслити біоморфність притаманних йому принципів формотворення, подібно до цільності природних організмів (прикладом слугують будинки на вул. Нечуя-Левицького, 11а, 13, застосовуються різні форми декору та орнаментальні мотиви незважаючи на те, існує узгодженість між кожним елементом, ліпним декором і балконним огороженням чи формою вікна, площиною стіни і декором тощо). Своєрідне перетікання просторів відбувається також через застосування принципів розташування архітектурного декору в інтер'єрах, що розташовувався на стіні, на стелі, на підлозі, в сходовому огороженні у вигляді розписів, керамічного облицювання, ліпного декору (вул. Богуна, 7, вул. Ген. Чупринки, 28). Підкресленням узгодженості внутрішнього простору із

зовнішнім є невимушене вирішення балконних виступів та еркерів пластичних обрисів, які стали одним з виражальних акцентів сецесії (вул. Григоренка, 4, вул. І. Франка, 124).

Принципи стилістичної залежності.

Вплив європейської архітектури позначився у стилістичному вирішенні фасадів сецесійних будівель Львова у таких напрямках як: необароко, неокласицизм, національний, романський стиль та неоготика (в пізній сецесії). Спираючись на національну архітектурну спадщину, архітектори запозичували конструктивні й декоративні елементи (дахи, мотиви орнаменту, деталі конструкцій). У ренесансній, бароковій, романській та готичній архітектурі запозичували ордери, окремі орнаменти, аттики, форми прорізів, каркасну систему побудови, але значно модернізуючи та стилізуючи форми [4, с. 95]. Новий стиль у Львові був генетично споріднений з великими стилями попередніх епох, які залишили пособі архітектурні надбання, від бароко, сецесія перейняла прагнення до гармонійної єдності людини і природи, використання мотиву дзеркал та криволінійності силуетів (вул. Акад. Богомольця, 4); від ренесансу, сецесія перейняла рустування площини фасаду (грецький, дощатний руст, вул. Богуна, 5), обрамлення вікон лиштвами з “вухами” (вул. Наливайка, 9); від середньовіччя, сецесія перейняла єдність форм (в обох немає поділу на головне і другорядне), використання вікон трифорій (вул. Ген. Чупринки, 11а).

Принцип новаторства.

Принцип новаторства в сецесійних будівлях Львова проявляється перш за все у зв'язку з народною архітектурою та декоративним мистецтвом, мотиви яких були переосмислені та введенні в архітектурний декор, що стало новим прийомом в оздобленні фасадів (вул. Лисенка, 14-14а). Окрім цього новизну архітектурі надавали нові матеріали та технології їх виготовлення, що використовувались в декоруванні фасадів. Цю роль виконувало численне використання керамічного облицювання та металу (в оздобленні жардиньерок, парапетів даху, декоративних ваз, в огороженні балконів, дверей, віконних решітках, а також оздоблення вікон та дверей у вигляді вітражів (вул. Акад. Богомольця, 6, вул. І. Франка, 124, вул. Личаківська, 70, пр. Шевченка, 2)), крім того використання каркасної системи будівництва. Новаторство в сецесійних будівлях полягає також в тому, що з'являється нове трактування ритмічно-композиційних рядів, використання різнофактурності, різноманітних геометричних форм та їх величин (різні величина вікон), а не лише ліпного декору, як використання єдності та перетікання просторів (вул. Акад. Павлова, 1, 2, 3, 4, пр. Шевченка, 4). Невід'ємним новим прийомом в декоруванні будівлі був площинний характер декору, завдяки чому фасади перетворюються на

рослинні організми, що створюють рельєфність поверхні (вул. Городоцька, 45). В кожному архітектурному об'єкті сецесії була закладена індивідуальність та унікальність форми декору (криволінійні, плавні, вигнуті лінії) та мотивів, що робило їх несхожим один на одного (вул. Донцова, 14, вул. Ш. Руставелі, 8-8а).

Нижче розглянуто прийоми застосування архітектурного декору на будівлях Львова кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Прийоми стилізації архітектурного декору.

Природні організми стали основним джерелом стилізації сецесії. Місцева флора рослин стала об'єктом переосмислення під час створення планувально-просторової структури і композиції будівель Львова різних типів. Серед рослин, які брались за основу стилізації були квіти ромашки, соняшника, троянди, маків, соснові китиці, листя каштану, грона винограду, дубові листочки та просто листочки різноманітних рослин, які закомпоновувалися в різні композиційні орнаменти або поодинокі вставки (вул. Богуна, 7, Глібова, 2). Найчастіше такі рослинні мотиви використовувалися у вигляді ліпного декору: як міжповерховий фриз (вул. Донцова, 14); над вікнами - як поодинокі ліпні вставки, в простінках між вікнами (вул. Ген. Чупринки, 28); в оздоблені маскарону (вул. Ген. Чупринки, 8); над вхідним порталом в обрамленні його або розташовувалися на місці замкового каменю (вул. Акад. Богомольця, 6 та ін.), а також як сюжети на керамічних панно (вул. Акад. Павлова, 1, 2, 3). Слід зазначити, також те, що вирішення фасаду, будувалося на стилізації історичних мотивів та поєднання їх із новими архітектурними деталями: рустування (партеру, цілої площини стіни, ритмічне рустування частини фасаду вул. Донцова, 12), обрамлення вікон із карнизами, дугоподібними, трикутними та прямими сандриками які часто підтримуються кронштейнами (пр. Свободи, 29 та ін.), членування фасаду пілястрами, обрамлення вхідних порталів ордерними формами (неороманськими колонами, неоренесансними пілястрами, доричними колонами (пр. Шевченка, 17-19 та ін.)), обрамлення вікон стилізованими колонами та стилізовані ряди маленьких колон (нагадуючи фризовий ряд, вул. Ш. Руставелі, 18), привнесення з бароко криволінійні абриси аттиків та щипців, барокові балконні перила у формі балюстради (вул. Ген. Чупринки, 60); розчленування по горизонталі міжповерховим карнизом (вул. Акад. Богомольця, 9); використання класичних деталей в ліпного декорі: картуші, волюти, замковий камінь, класичні гірлянди, стилізовані іоніки, вази; рослинні мотиви: листя аканту та пальмети (вул. С. Бандери, 6, вул. І. Франка, 66). Невід'ємну роль в стилізаторстві сецесії відіграє народно-романтичний напрям, прототипами якого є деталі народної спадщини: високі дахи зі щипцями, нагадують церковні бані, елементи дерев'яного різьблення (вул. Коцюбинського, 21), використання на фасаді кольорових керамічних вставок,

які обрамлюють вікна або розташовують як фризи, у формі вишитих рушників із характерним геометричним орнаментом (вул. Руська, 20, Озаркевича, 2а).

Прийоми натуралістичного зображення.

Принцип натуралістичного зображення архітектурного декору в сецесійних будівлях полягає у саморозвитку форм, які рухаються, звиваються – принцип звернення до природи. Архітектори проектуючи будівлю розглядали її, як цілісний організм з ідеально продуманим середовищем, у якому естетичне начало пронизувало буквально все, від об'ємно-просторового вирішення до функціональної деталі. Оцінюючи близькість людини і природи, і вплив природи на людину, створювали стилізовані проте реалістичні зображення декору за мотивами місцевої флори (квіти ромашки, маків, волошки, листя конюшини, соняшника, рози, грона винограду, наприклад будівлі на вул. Глібова 2, вул. Личаківська, 70, вул. Дорошенка, 19). У рослинних формах, мотивах зодчі максимально підкреслювали динаміку природного росту та руху. Яскравим прикладом нероздільності людини з мистецтвом, з природою було використання антропоморфного мотиву маскарона через який можна простежити емоційний стан людини (застосовується найчастіше в образі жінки з відкритим ротом, з розвіяним волоссям, голова маскарона могла оздоблюватися листям каштану, китичками сосни, квітів ромашки (у верхній частині фасаду вул. Нечуя-Левицького, 17-19, вул. К. Левицького, 14-16 та ін.). Це приклад своєрідної відмови від ідеалізованої абстрактної краси до реалістичності та індивідуальності.

Композиційні прийоми.

В системі композиції будівель Львова кінця кінця XIX – початку XX ст. немає і натяку на ієрархічність, як в принципі організації зодчества нового часу. Їй органічно невластива диференціація на головне і другорядне, на художньо-виразні акценти і нейтральний фон [8, с. 68]. У сецесійних будівлях стіна, віконні і дверні отвори, карниз, обрамлення дахів, фактура матеріалу і інші елементи декору, на перший погляд нейтральні або відсунуті на другий план та в системі композиції, знаходять художню активність та цілісність (прикладом слугують будинки з своїм нюансними та водночас контрастними деталями на вул. Богомольця, 6 та трішки по своїй суті інший, але відтворює ту саму цілісність по при відсунуті на перший погляд, на другий план, вікна, парапет даху вул. Личаківська, 70). Одним з композиційних прийомів, який використовується в сецесійних будівлях це старання уникнути геометрично чітких форм, прямих ліній і кутів, суворого вертикалізму поверхонь. Серед композиційних прийомів які використовували архітектори, було застосування міжповерхового фризу, який характерний лише сецесії, оздоблювався ліпним декором за мотивами місцевої флори (грона винограду, соснові китиці та квіти

ромашки вул. Ген. Чупринки, 28 та ін.), або заповнювався фактурою, найчастіше можна зустріти між I та II поверхом, рідше II та III поверхом. Як вище зазначалося віконні, дверні отвори були різними за формою та величиною, ця різнорозмірність, різноформність застосовувались одночасно на одному фасаді, що слугує ще одним своєрідним прикладом композиційного прийому сецесії (вул. І. Франка, 124, пр. Шевченка, 4 та ін.).

Рис. 1. Принцип трансформації і модифікації та стилізації архітектурного декору: у формах вікон та дверей: а) вул. Нечуя-Левицького, 21 (період пізнього історизму); б) вул. Скельна, 5 (період пізнього історизму); в) вул. Григоренка, 2-4 (сецесія); г) вул. Богуна, 7 (сецесія); в балконних огорожах: д) вул. Глібова, 5 (період пізнього історизму); е) вул. Курбаса, 5 (сецесія); в ордерних формах та в елементах декору від об'єму до площини: є) використання іонічного ордеру (пр. Свободи, 15, період пізнього історизму); ж) стилізовані пілястри іонічного ордеру в обрамленні вікна (пр. Свободи, 29, сецесія); з) стилізовані ордерні форми де капітель у вигляді віночка, а тіло – стрічки (вул. Акад. Богомольця, 8, сецесія); и) стилізовані ряди маленьких колон (вул. Ш. Руставелі, 18, сецесія).

Рис. 2. Принципи розташування архітектурного декору на сецесійних будівлях: а) над вікнами та над вхідним порталом (як ліпнина пр. Шевченка, 4); б) між вікнами (як стилізовані ордерні форми, вул. Коцюбинського, 8); в) під вікнами (як дзеркала та ліпнина, вул. Богуна, 7); г) над вікнами (як сандрик, вул. Ген. Чупринки, 38).

Рис. 3. Принцип “зсередини на зовні” або принцип “цілісності”: а) керамічне облицювання в інтер’єрах (вул. Богуна, 7); б) стилізовані пілястри в інтер’єрах (вул. Ген. Чупринки, 28); в) балконні виступи та еркери (вул. Григоренка, 2-4).

Рис. 4. Принцип новаторства використання металу, майолікових вставок (мотиви природи та народної спадщини): а) вул. Ш. Руставелі, 8-8а; б) вул. Акад. Богомольця, 4; в) вул. І. Франка, 124; г) пр. Шевченка, 2; д) вул. Лисенка, 14-14а; е) вул. Городоцька, 45 (площинний декор).

Рис. 5. Прийоми композиційні та прийоми стилізації архітектурного декору на основі природних, класичних, народних мотивів: а) вул. Донцова, 14 (рустування та міжповерховий карниз з мотивами китиці сосни); б) вул. Ген. Чупринки, 28 (міжповерховий карниз з мотивами ромашки); в) вул. Ген. Чупринки, 8 (маскарон оздоблений китицями сосни); г) вул. Акад. Богомольця, 3 (класичні мотиви іоніки); д) вул. С. Бандери, 6 (класичні мотиви, картуш, гірлянди); е) вул. І. Франка, 66 (класичні мотиви гірлянди); є), ж), з) народні мотиви (вул. Коцюбинського, 21; вул. Руська, 2; вул. Озаркевича, 2а).

Рис. 6. Прийоми натуралістичного зображення: а) маскарон з розвіяним волоссям (вул. К. Левицького 14-16); б) природні мотиви (грона винограду, вул. Дорошенка, 19); в) маскарон (з відкритим ротом вул. Коновальця, 88).

Асиметричність, використання еркерів, поєднання різнофактурності поверхонь, матеріалів, ліпного декору – це все характерні композиційні прийоми сецесійних будівель Львова (вул. Ш. Руставелі 8-8а, вул. І. Франка, 66 та ін.).

Висновки. Таким чином на основі натурних обстежень, статистичного та порівняльного аналізу було визначено основні принципи та прийоми застосування архітектурного декору на будівлях Львова кінця ХІХ – початку ХХ ст., зокрема, принцип трансформації і модифікації (який виявлений у формах, в рельєфності декоративних елементів та декоративних мотивах); принцип розташування архітектурного декору (наприклад над вікнами, під вікнами, над вхідним порталом, між вікнами, на аттику, на фризі тощо); принцип “зсередини на зовні” або принцип “цілісності” (наприклад форма вікна і площина стіни, як узгодженість між зовнішнім і внутрішнім виступають еркери та балконні виступи, розташування декору в інтер’єрі); принцип “новаторства” (виявлений у зв’язку з народною архітектурою та декоративним мистецтвом, в матеріалі, в площинному характері декору тощо); принцип стилістичної залежності (у таких напрямках як, необароко, неокласицизм, національний, романський стиль та неоготика (в пізній сецесії).), а також прийоми стилізації архітектурного декору (як прототип стилізації виступає місцева флора, історичні архітектурні деталі та народна архітектура), прийом натуралістичного зображення (звернення до природи, відтворення росту і руху рослин, використання скульптурного декору маскарон, який відтворює емоційний стан людини) та композиційні прийоми (прикладом є застосування міжповерхових карнизів, різноформені та різнорозмірні вікна, асиметричність, уникнення чітких геометричних форм тощо).

Література

1. Бірюльов Ю.О. Мистецтво львівської сецесії / Ю.О. Бірюльов. — Львів: Центр Європи, 2005. — 184 с.
2. Жук І. Архітектурний декор львівської сецесії / І. Жук // Мистецькі студії. — 1993. — № 2–3.
3. Казанцева Т.Є. До питання розвитку архітектурного декору на фасадах львівських споруд / Т.Є. Казанцева // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка Серія: Архітектура. — 2010. — № 674. — С. 140–147.
4. Понкало С.І. Портالي сецесійних будівель Львова: стилістика, композиція, проблема збереження / С.І. Понкало // Сучасні проблеми архітектури та містобудування — К: КНУБА, 2016.— Вип. 42 — С. 92–102.

5. Понкало С.І. Сучасний стан та проблеми збереження архітектурного декору будівель Львова кінця ХІХ- початку ХХ ст. / С.І. Понкало // Молодий вчений. — 2015. — С. 51–54.

6. Сільник О.І. Сільові вирішення прибуткових будинків Львова ХІХ – ХХ ст / О.І. Сільник // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія: Архітектура.— 2010. — № 674 — С. 391–396.

7. Хорунжа Г.В. Класифікація орнаментальних мотивів та композиційні принципи декорування в архітектурі Східної Галичини кінця ХVІ — першої половини ХVІІІ ст. / Г.В. Хорунжа // Вісник ХДАДМ, 2015 — №2—С. 67–72.

8. Чепелик В. Український архітектурний модерн / В Чепелик. — Київ: КНУБА, 2000. — 378 с.

9. Ивашко Ю. Модерн Западной Европы, Украины и Китая: пути трансформаций и имплементаций / Ю. Ивашко, Л. Шуаль — К: “Феникс”, 2015 — 152 с.

10. Кириченко Е.И. Русская архитектура 1830-1910-х годов / Е. И. Кириченко — Москва: Искусство, 1978 — 399 с.

11. Kazantseva T., Ponkalo S. Classification of façade decoration of secession buildings built by I. Levynsky company in Lviv / T. Kazantseva, S. Ponkalo // przestrzen i FORMA. — Szczecin, 2014 — Pif 21. — P. 171–182.

Аннотация

На основе натурных исследований, библиографического материала, а также благодаря статистическому и сравнительному анализу, были определены основные принципы и приемы применения архитектурного декора на сецессионных зданиях Львова.

Ключевые слова: сецессионные здания Львова, принципы и приемы, архитектурный декор.

Abstract

The basic principles and methods of the use of architectural decoration in Lviv Secession buildings were determined on the base of field research, bibliographic material and through statistical and comparative analysis.

Key words: Lviv Secession buildings, principles and methods, architectural decoration.